

ПРЕВОДЪТ НА ИСТОРИЧЕСКИ РЕАЛИИ ОТ ГРЪЦКИ ЕЗИК

*Димитриос Румнос*¹

TRANSLATION FROM GREEK LANGUAGE OF HISTORICAL CULTURE SPECIFICS

Dimitrios Roumpos

„Моля вас, които четете тази книга, да молите бога за мене грешника, с добромислие и внимание да четете и ми простите, където смятате, че иначе съм превел думите. Не винаги може да се превежда елинският език с друг; и с всеки език е така, когато се превежда на друг.“: Изказване на Йоан Екзарх в предговора на „Богословие“ или „Небеса“ негов превод на „Извор на знанието“ от Йоан Дамаскин.

Abstract: The article covers issues in translating historical culture specifics from the Greek language. Translatability of such a specific lexical unit is admissible in principle, as long as the national and historical cultural colour is preserved in accordance with the artistic experience of the target environment and with the particular social and cultural context, provided that there is no excessive transcribing or providing of numerous explanations of the culture specifics in the fiction translation. The article places emphasis on the fact that solution should be sought on a case-by-case basis, in accordance with the choices, made by the translator, their skills, attitude and the linguistic tradition.

Keywords: historical culture specifics, Greek language, translator approach, background knowledge.

В историческите художествени произведения авторът трябва да оживи миналото чрез картини, като изобрази историческите личности в конкретна историческа обстановка, да разкрие мислите, чувствата и настроенията им и възпроизведе атмосферата на миналата епоха. Изобразената епоха е дистанцирана от него и той черпи факти,

¹ Димитриос Румнос – доц. д-р, преподавател във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, e-mail: d.roumbos@uni-vt.bg

събития, явления не от живота, а от историческите документи. Исторически реални могат да бъдат и героите му, които са конкретни исторически личности, със собствените си имена в произведението, но наред с тях могат да съществуват и нереални исторически персонажи, типични за епохата. Авторът трябва да ги отрази в среда, съответстваща на това минало, черпейки информация от документи, летописи, легенди и други източници, които са отражение на реалните събития и явления. За осъществяване на социалната характеристика на своите герои, за изобразяване на средата, в която са живели, авторът прибегва към употребата на своеобразни лингвистични единици, сред които най-ярко се открояват историческите реалии.

Историческите реалии, както всички реалии, могат да се диференцират само при съпоставянето им с друг език. Основният признак на семантичната им структура е връзката на предмета или явлението, което те обозначават, с живота и обичаите на дадена нация, народ и съществуват само в литературата, описваща съответната епоха.

Руският учен Г. Д. Томахин твърди, че: „реалиите – това са названия на предмети на материалната култура, исторически факти, държавни институции, имена на национални и фолклорни герои, митологически същества и т.н., присъщи само на определени нации и народи“ (Томахин 1988, 5).

Томахин подчертава предметното съдържание на понятието – тясната им връзка с народа, страната и конкретния времеви отрязък.

Показателно е виждането на Е. Маркщайн, която възприема реалиите в по-широк смисъл, определяйки ги като: „национално-етническа формация, носители на идентичността на националната/етническата култура, разгледано в най-широк смисъл, тъй като в съзнанието си ги свързваме с дадена страна, регион, континент“ (Маркщайн 1998).

Историческите реалии, които срещаме в художествените произведения, се характеризират с голямото разнообразие на денотатите си. Най-често употребявана е групата на общественно-политическите, които показват общественото и административното устройство на държавата и социалната структура на обществото, тъй като историческите произведения разкриват политическия и духовния облик на една или друга епоха.

Второ място заемат военните реалии – названия на оръжия и бойно снаряжение, названия на войскови подразделения, названия на военнослужещи.

Не на последно място са реалиите, разкриващи битовия фон на историята, средата, в която живеят реалните исторически личности и другите герои на произведенията, както и реалиите на названия на мерки и парични единици.

Предмет на настоящото изследване са срещаните проблеми при превода на исторически реалии от гръцки на български език, както и използваните преводачески стратегии и похвати за тях.

Някои от гръцките исторически реалии са известни на целия свят, въпреки че не са се разпространили заедно с предмета. Те са известни от книги, от описания на обичаите и начина на живот на гърците и формират представата за национална идентичност, създават определен образ на гръцкото национално минало. Това са думи от типа: *амфора*, *архонт*, *остракизъм*, *фиали* и други.

В тези случаи речниците дават пояснение на реалията, но при други, при това често – пропускат реалията от речника като думи, които е трудно или невъзможно да се преведат.

Различни са преводаческите решения при предаването на историческите реалии. През годините на турското господство на Балканите се създават условия за търговски и културен обмен с гърците. Посредством гръцкия език в българския проникват реалии и от други езици, минали през гръцкия. И докато в едни от случаите се налага преводът им да е съобразен с културните нагласи на българина, в други по-важно и принципно е възможно запазването на техния национален и исторически колорит. Пример за това е съпоставянето на две близки по семантика думи – *хайдутин* и *клефт*. Те са бойци за свобода, но в друго „превъплъщение“ – друга народност. И единият, и другият се борят срещу наложилата се османска власт и нападат главно местните турски феодали и своите земевладелци, но разликата е, че *хайдутинът* е българин, а *клефтът* е грък. В случая това е напълно достатъчно в превода от гръцки на български, *клефтът* да не може да се нарече *хайдутин*.

Въпросът за употребата на реалиите в езика на превода занимава и продължава да занимава лингвистите. Използват се различни

начини за предаването им, като изборът на един или друг способ зависи от конкретната употреба на реалията. В едни случаи реалията обозначава важни обществено-политически явления, в други – не особено съществени признаци на битовата обстановка на даден народ, а в трети – означените от нея предмети притежават някои общи признаци с подобни на тях, отнасящи се към екстралингвистичната действителност на езика на превода. Споменатите фактори обуславят и различните подходи, които се използват при предаването на историческите реалии.

Най-общо те се свеждат до транскрибиране и превеждане, като при последното се подразбира не замяната на реалията с еквивалент, какъвто тя няма, а предаването ѝ с подходящ аналог.

Анализът на преводите от гръцки на български показва, че за предаване на историческите реалии, преводачите използват често транскрипцията: когато явлението, означено с дадената реалия, е известно на чуждия читател; когато на реалията е отредена особена семантико-стилистична роля и когато смисловото ѝ съдържание е непознато както за читателя на оригинала, така и за читателя на превода. В този случай реалиите се пренасят в езика на превода чрез средствата на графичната му система, като се отразява фонетичната им форма. Така семантиката им се разкрива в самия контекст, който притежава ключови думи, спомагащи за извличане на смисъла.

Оригинал:

„...ξέθαβαν από της γης τ' ἄρματά τους, σισανέδες, και λαζαρίνες και τα καριοφύλια του '21.“ (Καζαντζάκης 2013, 74)

Превод:

– „...изравяха от земята оръжията – шишанета, кремъклийки и лазарини от 21-а.“ (Казандзакис 1978, 346)

Оригинал:

„Μάζεψα στέρνες τα τάλαρα, τα κολονάτα, τα μετζίτια.“ (Καζαντζάκης 2013, 244)

Превод:

„Събрах цели кюпове талери, лири, меджидиета.“ (Казандзакис 1978, 494)

Оригинал:

„... λαϊμούς κωνσταντινάτα και φλουριά, και τώρα οι κασέλες του ξεχειλίζουν τζοβαϊρικά και χρυσάφι.“ (Καζαντζάκης 2013, 259)

Превод:

„... по цели нанизи костадинки и жълтици и сега сандъците му преливаха от скъпоценности и злато.“ (Καζαντζακис 1978, 507)

Транскрибираните реалии са употребени в съответния контекст, от който читателя на превода може да извлече информация за съдържанието им. Затова съдействат „ключовите думи“: „оръжията“ и „нанизи“.

В случаите, когато контекстът е недостатъчен, за да разкрие смисъла на реалията, преводачът прибегва до обяснения под линия или в края на текста. Подобна преводаческа практика срещаме в редица исторически романи и разкази, като „Еолийска земя“ от Илиас Венезис, „Капитан Михалис“ от Никос Καζαντζακис, „Окървавена земя“ от Дидо Сотириу, „Мрачен Вардар“ от Елена Хузури и др.

Оригинал:

„... πρόβαλε στην ξόπορτα ένα λεβεντόπουλο ξενομερίτικο, με φουστανέλα, τουσλούκια, τσαρούχια και σπαστό μακρόφουντο φέσι.“ (Καζαντζάκης 2013, 134)

Превод:

„... на външната врата се появи един непознат левент с фустанела, тузлуци, цървули и мек фес с дълъг пискюл.“ (Καζαντζακис 1978, 397)

В горния пример предпочетеният от преводача подход – транскрипцията – е избран, за да подчертае националното своеобразие на реалиите и да отвори тяхната чуждост. Не липсва и обяснението на преводача в бележка под линия, че описаният левент е войник от гръцката армия, евзон.

Не са редки случаите, когато историческите реалии не се определят от автора чрез подчертаване на семантико-функционалната им страна. В повечето случаи тези реалии маркират по-несъществени елементи от битовата сфера.

Оригинал:

„Ο Ηλιος ήθελε ίσαμε τρία μλόγια να βασιλέψει, όταν φάνηκε να ρχεται από μακριά στο υλοστατικό.“ (Βενέζης 2013, 106)

Превод:

„На слънцето му трябваша три *копрали*, за да залезе, когато се появи от далечината към чифлика.“ (Венезис 1983, 81)

С оглед разбиране на фононите знания на българския възприемател, при предаване на реалитета тук се наблюдава като преводачески похват така нареченото пълно преобразуване и още по-точно превеждане към българското съответствие. Такива реалити, ако се транскрибират, ще придобият естетическа функция, която те не притежават. В крайна сметка, използването на привични за читателя на превода мерни единици, не пречи на оригиналното съдържание на текста, не изопачава действителността.

Посочените примери от преводаческата практика илюстрират често разпространените преводачески похвати. Показват, че лексикалните и национално-културните различия могат да бъдат съпроводжани от граматически и други промени като трансформации или обяснения и са проява на индивидуално преводаческо решение и подход. Все пак най-важен за усвояването на историческите реалити остава контекстът, неговото осмисляне, както и намерените преводачески решения, самата преводаческа компетентност.

В преводната практика предпочитанията на преводачите са към транскрипцията – подход, който успява да подчертае националното своеобразие на историческата реалити и открий нейната чуждост, още повече че думите драхма, амфора, агора и т.н. прозвучават, общо взето, еднакво на всички езици. Приблизителният превод е в известна степен неточен, изпускането също не се предпочита, а транскрибирането следва да се употребява много внимателно в художествения превод, предвид възможностите за възприемане. Също така чуждиците, както и многото обяснения, могат да имат отрицателен ефект.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Венеzis 1983: И. Венеzis. Еолийска земя. Превод от гръцки Иван Ж. Димитров. София. // **Venezis 1983:** I. Venezis. Eoliyska zemya. Prevod ot gretski Ivan Z. Dimitrov. Sofia.

Влахов/Флорин 1990: С. Влахов, С. Флорин. Непреведимото в превода. София. // **Vlahov/Florin 1990:** S. Vlahov, S. Florin. Nprevvedimoto v prevoda. Sofia.

Казандзакис 1978: Н. Казандзакис. Капитан Михалис. Превод от гръцки Георги Куфов. София. // **Kazantzakis 1978:** N. Kazandzakis. Kapitan Mihalis. Prevod ot gratski Georgi Kufov. Sofia.

Костов 2005: Н. Костов, И. Костов. Гръцко-български речник Книгоиздателска къща Труд. // **Kostov 2005:** N. Kostov, I. Kostov. Gratsko-balgarski rechnik. Knigoizdatelska kashta Trud.

Томахин 1988: Д. Томахин. Реалии-американизми. Пособие по страноведении. – Москва: Высшая школа. Също: http://allstude.ru/Literatura_i_russkiiy_yazyk/Lingvostra_novodenie.html // **Tomahin 1988:** D. Tomahin. Realii-amerikanizmi. Posobie po stranovedenii. – Moskva: Vysskaya shkola.

Маркшайн 1998: E. Markstein. Realia. Snell-Hornby, M., Hönig, H. G., Kussmaul, P., Schmitt, P. A. (ed.) Handbuch Translation. Tübingen: Stauffenburg-Verlag, 88–291.

Βενέζης 2013: Η. Βενέζης. Αιολική γη. Εξηκοστή πέμπτη έκδοση. Βιβλιοπωλείον της „Εστίας“. // **Venezis 2013:** I. Venezis. Aioliki gi. Eksikosti pempti ekdosi. Vivliopoleio tis Estias, 2013.

Καζαντζάκης 2013: Ν. Καζαντζάκης. Ο Καπετάν Μιχάλης (Ελευθερία ή Θάνατος). Τόμοι Α΄ και Β΄. Εκδόσεις Έθνος Α. Ε., 2013. // **Kazantzakis 2013:** N. Kazantzakis. Kapetan Mihalis (Elefteria i Thanatos). Tomoi A and B. Ekdoseis Ethnos, 2013.

Μπαμπινιώτης 2011: Γ. Μπαμπινιώτης. Λεξικό συνωνύμων – αντωνύμων της νέας ελληνικής γλώσσας. Λεξιλογικός θησαυρός. Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε. Αθήνα, 2011. // **Mrampiniotis 2011:** G. Mrampiniotis. Lexiko sinonimon – antonimon tis neas ellinikis glossas. Lexilogikos thisavros. Kentro Lexikologias, Athina, 2011.